

Ne možemo reći ni to, da nam ona intonira gramatiziranje. Ako je dopunjamo čitankom, dječjim listovima i sadržajima iz neposrednih razgovora i govornih vježba, tada je takva »opasnost« još manja. Prema tome dominantan položaj gramatike u nastavi materinskog jezika proizlazi jedino iz metodičnosti ili nemetodičnosti nastavnikova rada.

Neki posebni »sat čiste gramatike« uopće je u nastavnoj praksi zapravo nemoguć, iako nastavni sat može imati pretežno jedan od ovih zadataka: sat čitanja i prepričavanja, sat govornih vježba i oblikovanja svojih misli, sat razgovora i pričanja, sat gramatike i pravopisa... Mi smo obično počeli razgovorom, kojim sam, dakako, želio ostvariti određene ciljeve. To je bio razgovor o dječjim doživljajima, o pojavama u razredu, o gledanom filmu, o lektiri. Znali smo početi i od dječjega samostalnog pričanja izdvajajući iz toga pričanja neke rečenice pišući ih na ploču. Napokon, na osnovu predviđenih pitanja dobivali smo i predviđene odgovore s gramatičkom građom i pravopisnim pojavama. Tako je, iz širih izvora, nastao gramatički tekst. Iz toga se teksta izvijala nastava gramatike tek onda, kad smo na ploči i u bilježnicama poderta-

vali neke gramatičko-pravopisne oblike. Ako smo izabrali koji predloženi odlomak iz gramatike, a on je imao i sadržajnu, tematsku i književnu vrijednost, analizirali smo ga, prepisali, pa tek onda iz njega izdvojili gramatičku građu. Postigli smo ono bitno: jedinstvo govornih i pismenih vježba, književnosti i gramatike, sadržaja i oblika.

Moglo bi se možda nešto prigovoriti nastavnom planu i programu, čitanci i gramatiki. Ja držim, da je sama gramatika ipak dobra i da njezino pravilno izučavanje znači istovremeno i borbu protiv gramatiziranja. To mislim upravo zbog toga, što sam i sâm protiv gramatičarstva i gramatiziranja, ali ne i protiv nastave gramatike, već za ostvarivanje i međusobno dopunjavanje svih zadataka nastave materinskog jezika. U takvoj će situaciji i nastava gramatike naći svoje pravo mjesto: ni pretpostavljeno, ni zapostavljeno. Gramatika u našoj školi može postati suhom i nezanimljivom, ako njezina građa ne poteče iz mnogih vrela i iz raznolikosti metodičkih postupaka nastavnika. Gramatiziranje je neprijatelj gramatike.

Zvonimir Kuhar

OSVRTI

TUĐICAMA SE UDALJUJEMO OD SVOG NARODA!

Sjede u lukovdolskoj gostionici Amerikanci povratnici, piju vino i razgovaraju:

— Bogami, Met, kupio sam kuću na četiri ruma u Detroitu! Imao sam burd. Otkako sam doputovao u Ameriku, mufao sam se svega četiri milje daleko.

— A ja sam se imbarkirao u Avru. Na moru udario storm, davolski žestoko. I jedva sam dočekao lending. Uzmem stemp i envelop, da se kući javim. (Goran Kovačić: »Dani gnjeva«, MH 1936., str. 152.)

Slušaju ih znanci i suseljani, slušaju i ne razumiju. Tko bi rekao, da su i jedni i drugi Gorani, da su zajedno odrasli, da su to braća i drugovi. Malo je što zajedničko

ostalo među njima, oni su jedni drugima stranci. Goran oštro primjećuje: »Stvoriše se dva tabora, omrzruta međusobno.«

Ima kod nas ljudi, koji poput Goranovih Amerikanaca povratnika prečesto u svoje rečenice trpaju tuđe riječi. Nije to zato, što bi naš jezik bio siromašan, nego da pokažu, kako su oni školovani ljudi, hoće da kažu, da su nešto više, otmjenije, nastoje, da se odvoje od naroda, iz kojega su potekli. Uvijek je tako bilo: kad neki pojedinac, skupina ljudi ili cijela jedna klasa ne pripada narodu — bilo da se udaljila, ili da se udaljuje od njega, bilo da je došla izvana — služi se drugim jezikom. Jezik je u tome pouzdan znak: ako tko ne govori kao narod, među kojim živi, znači, da nije njegov živi

dio. Da spomenem samo sreskog načelnika u Dončevićevim »Mirotvorcima« ili gospodu Glembajevu.

Ali dok možemo razumjeti pojedince ili pojedine skupine u svom uskom krugu, ne možemo to odobravati, kad ta pojava prodire sve više u naš današnji javni život. Podigosmo viku na jezično čistunstvo i sad odosmo u drugu krajnost, — tudicama otvorišmo vrata širom. Ima kod nas jezičnih snobova, da ih tako nazovemo, kojima je sve lijepo, što bar malo miriše stranim dahom. Što se tako od naroda i obrazovanih slojeva sve više stvaraju dva tabora, to njima nimalo ne smeta.

Neka tvornica predlaže nešto jednom poduzeću, a publicist napiše, da poduzeće taj prijedlog *apriori* odbija. U članku o trgovini govori se samo o grosističkim poduzećima, detaljističkim radnjama, grosistima i detaljistima, a izvještaji s tržnice vrve ovakvim rečenicama: »Prosječni nivo cijena poljoprivrednih proizvoda varira u granicama manjih oscilacija.« (Zaista čudo, što nije napisano i »agrarnih produkata«.) Zar se to ne bi moglo reći i našim jezikom, razumljivim svakom čitaocu. Moglo bi se, ali bi tada trebalo razmišljati, o čemu se govori, kome se govori, što se zapravo želi reći i kako da se kaže. Pisati znači razmišljati, a neki publicisti kao da to zaboravljaju i pisanje smatraju običnom vještinom, za koju treba to manje mozga, što se više ponavlja. Da je upotrebljeno bar malo razbora, zar bi bili napisani i ovi izrazi u rečenicama namijenjenim najširem krugu čitalaca: ... sovjetska vojna i privredna *penetracija* na Srednji Istok; važno je postići što prije *adaptaciju* novog radnika radnoj grupi; *angažirano* je sto hektara zemljišta. *Penetracija* se može vrlo lako zamijeniti riječju prodiranje, drugu rečenicu treba promijeniti: važno je postići što prije, da se novi radnik prilagodi radnoj grupi. Treću rečenicu treba već prevesti. Katkada odmah i sam pisac prevodi: nužno je da *karakter* i *značaj* rada budu ..., *heterogeni* i *raznorodni* elementi. Uz članak o paktovima nacrta na je radi jasnoće i karta, a ispod nje ovakvo objašnjenje: »*Tamnom bojom* označe-

ne su zemlje Varšavskog pakta, u *rasteru* su zemlje Atlantskog pakta, a *bijelom bojom* su označene zemlje, koje ne pripadaju blokovima.« Raster je stručni tiskarski naziv; vjerujem, da za nj ne znaju ni svi novinari, ali ipak se njime čitaocima tumači karta, na kojoj se lijepo vidi, da su tu tri područja označena *crno, sivo i bijelo*. Odmah u idućoj rečenici piše: »...s druge strane uspostaviti će se *tampon, demilizirana(!) zona*.« Djedovi bi rekli »razvojačena krajina«, a unuci tampon-zona, demilitarizirana zona. Poznavali su i oni strane jezike, neke bolje nego i mi danas, a ipak nisu govorili interni mjesto unutrašnji, domaći; atraktivan mjesto privlačan, eliminiran mjesto uklonjen. Prvak je sada šampion, a prvenstvo šampionat, položaj je pozicija, radnik participira u diskusiji, a ne sudjeluje u raspravi, pretresu; danas je svaki čin — akt, a svaki dodir, veza — kontakt. Klaić, kojemu neki prigovaraju, da njegov »Rječnik stranih riječi« nije potpun, priprema novo, prošireno izdanje i kaže, da će se na kraju taj rječnik pretvoriti u grčko-latinsko-englesko-francusko-talijansko-njemačko-ruski rječnik.

Nije to nevolja samo naša i samo naših dana, osjećali su je i osjećaju je i drugi. Pretjerana upotreba stranih riječi u ruskom jeziku potakla je Lenjina, da progovori o tom problemu: »Mi kvarimo ruski jezik. Strane riječi upotrebljavamo bez potrebe. Upotrebljavamo ih nepravilno. Zašto govoriti 'defekti', kada se može reći griješke, ili nedostaci, ili omaške? Nije li vrijeme, da objavimo rat upotrebi stranih riječi bez potrebe?« (Lenjin: »O čišćenju ruskog jezika«, zbornik »O književnosti«, Kultura 1949., str. 165.)

Na jednom sastanku sindikalnih rukovodilaca u Srbiji raspravljalo se, kako da se smanji broj nezaposlenih žena, pa se predlagalo, da se osnuju uslužne radionice i servisi. Potrebno je, da se njihovi prijedlozi točno prenesu, ali novinar ipak nije smio napisati »uslužni servis«, jer obadviije riječi znače jedno i isto. Bilo bi dobro, da se i sindikalni funkcionari više zanimaju za jezična pitanja, ali ako oni to zanemaruju, publicist ne smije; njihovo neznanje ostaje

u uskom krugu, a ovaj svoje pokazuje cijelom svijetu. Za jednu brošuru, namijenjenu tajnicima poduzeća, protumačen je pojam vizualizacija ovako: *spodobnost implicitne manipulacije s onim, što se vidi*.

Smatram, da ovakav način, t. j. »iznijeti grijeh, a prešutjeti grešnika«, nije dovoljno uvjerljiv i uspješan, pa ću zato navesti nekoliko određenih primjera.

Pišući o »Samoborcu«, »Narodni list« se izražava ovako: »S druge strane pojavljuje se sve *intenzivnije* grad Samobor, kao novi industrijski *empori*... Samoborec treba da prijede na »električnu *trakciju*«. (1. I. 1956., str. 3.) Jasno je, da će čitaoci uzalud posezati za Klaičevim Rječnikom, jer se i *emporium*, *ii*, *n*, i *traho*, *3*, *traxi*, *tractum* nalaze u latinskom rječniku. Pisac je, pišući članak o Samoborcu, htio ujedno pokazati, da znađe i latinski. Poujadov plan je jednostavan: »doći u parlamentat i vršiti *presiju* na sutrašnjju vladu, da obori poreze.« (Vjesnik, 1. I. 1956.) »Svoje izlaganje Fan Van Dong je *sumirao* u prijedlozima od tri točke.« (Borba, 9. VI. 1954.) »Takvo rješenje *tangiralo* je uglavnom njene buduće ekonomske odnose s Holandijom.« (Borba, 18. I. 1956.) »Druge *interesantna indikacija procesa liberalizacije* američke vanjskotrgovinske politike...« (Borba, 7. XI. 1955.) »Među predviđenim *konzumentima termičke* energije nalaze se i neki objekti u Mihanovićevoj ulici.« (Borba, 1. II. 1956.) »*Apsolutno* se nije očekivala.« (Vjesnik, 27. XI. 1955.) »Među sirovinama i proizvodima, koje već duže vremena na svjetskom tržištu imaju veoma čvrstu tendenciju i relativno visoke cijene i kod kojih kapaciteti proizvodnje zaostaju za sadanjim nivoom potreba, ističe se i papir.« (Borba, 1. II. 1956.) »Čuo sam, da stanovi variraju od dva do dva i po milijuna.« (Radio Zagreb, 3. XI. 1956.) »Čovjek... pod stalnom *kompresijom* straha.« (D. Kastratović, Narodni list, 6. XI. 1956.) »U Engleskoj postoji svega jedno *neekspurgirano* izdanje Dekameron.« (A. Šoljan, Narodni list, 21. X. 1956.) »Snagom autentičnog, autokonfesijskog i realnog kazivanja, kroz jedan i umjetnički i ideološko politički zreliji aspekt, historijski retrospektivno, solidnom realističkom meto-

dom i samo mjestimično naturalističkim tretmanom — ova knjiga evocira potresne ljudske dokumente...« (M. Vaupotić.) »Potpredsjednik USA Richard Nixon izjavio je sinoć, da *kontraverzija* oko Dullesove izjave časopisu 'Life' predstavlja buru u čaši vode.« (Vjesnik 16. I. 1956.)

Alternativa je izbor između dviju mogućnosti ili jedna od dviju mogućnosti. Nekima je alternativa što i varijanta, inačica, mogućnost, način, izbor, put, izlaz i sl. 27. XI. 1956. čitamo u Borbi: »*Alternative* su tri: jednostranačka demokršćanska vlada uz podršku liberala i monarhista, savez sa socijalistima ili novi izbori.«

U nekim primjerima dovoljno je promijeniti samo jednu riječ, a za neke je potreban i prevodilac. Ratuju tako čitaoci s tudicama, ali ratuju i pisci. Ako prvi uvijek ne mogu razumjeti, što je napisano, drugi često ne razumiju, što su napisali. Vidimo dakle, da je ovakvo pisanje ne samo ružno, nego da izaziva i podsmijeh. A slične bismo primjere mogli navoditi unedogled. Mislim, da je i ovo dovoljno, da se svakom nametne zaključak, kako se i danas može govoriti o čišćenju jezika od nepotrebnih tudica, a da to ne bude purizam, osiromašavanje, »glajhšaltovanje« i »uvođenje reda«.

Branioci tudica pod svaku cijenu, kad im filologija i lingvistika izbiju iz ruku i posljednje razloge, obično kažu, da im tudice trebaju i onda, kad u našem jeziku imaju i dobre zamjene, jer njihovom upotrebom uklanjaju ponavljanje, izbjegavaju jednoličnost. Služe im dakle kao pravi sinonimi. Moglo bi se o tome mnogo govoriti, ali dovoljan je i jedan primjer, da pokaže taj razlog na djelu. »Vjesnik u srijedu« donio je jednom prilikom velik članak o našim lijekovima, a u članku naslov: »Domaća proizvodnja ide ukorak sa svjetskom produkcijom.« Pisac je stavio riječ produkcija, da izbjegne ponavljanje riječi proizvodnja i ne videći, da je drugi put suvišna i riječ proizvodnja i produkcija.

Želimo li, da postignemo neke uspjehe u tom pitanju, nije dovoljno navoditi samo stručne razloge, jer to nije samo filološki, lingvistički i stilistički problem, nego je to

i društveni. Zapravo u prvom redu društveni. Zato ga moramo razmatrati i sa šireg, društvenoga gledišta. Treba pogledati, tko su ti kulturni radnici, koji se služe takvim jezikom. Odgovor nije težak. Razmotrimo li malo njihovo porijeklo, vidjet ćemo, da dolaze uglavnom iz dvije društvene sredine. Jedni potječu iz bivšega višeg građanskog društva, a drugi su sinovi radnika i seljaka ili su to i sami donedavno bili, i tek su svojim naporom i aktivnošću izbili u prve redove našega društva.

Razumljivo je donekle, što se oni prvi služe jezikom, koji je pun tuđica i konstrukcija prema stranom uzoru. Potekli su iz sredine, koja je u većini težila, da se odvoji od naroda, da se zatvori u svoj krug, da se služi svojim, posebnim jezikom. Ljudi iz te sredine, ma koliko težili, da zaista služe narodu, da govore jezikom, koji je jasan i razumljiv i širim društvenim slojevima, ne uspijevaju uvijek dovoljno, jer svoj odgoj i svoje navike ne mogu promijeniti preko noći. Oni se tek navikavaju na to, da paze, razumiju li ih njihovi sugrađani ili ne.

I dok donekle razumijemo postupke ovih, teško je u prvi mah shvatiti, kako i među drugima ima takvih, a nedavno su još i sami osjećali, kakva je to nevolja, kad pisac tako piše, da se bez rječnika stranih riječi ne može pravo shvatiti ni najobičniji novinski članak. Oni kao da su preko noći zaboravili, što su sami bili. Upravo zbog toga naglog prijelaza i možemo shvatiti tu promjenu. Našavši se u novoj kulturnoj sredini, pojedinci ne samo što su zaboravili, da su i oni zapravo nosioci i tvorci te kulture, nego su u brzini pogrešno shvatili pravo značenje kulture, nisu vidjeli, u čemu je njezina bit, i tako nisu išli niti su mogli ići za tim, da usvoje njezin sadržaj, jezgru, nego su samo usvajali naličje. A jedan su dio naličja i strane riječi, koje tobože pokazuju više obrazovanje i veći stupanj na društvenoj ljestvici. Pojava, da su ruski revolucionari i proletari primali strane riječi i od najgorih predstavnika ruske spahijske klase, s pravom je izazvala Lenjinov bijes. On je na kraju svoga članka upitao: »Nije li vrijeme, da objavimo rat kvarenju ruskog jezika?«

Navedeni primjeri pokazuju, da mi to moramo reći i za naš jezik. Zahtjev je današnjeg vremena, da kulturne vrijednosti ne uživaju samo odabrani pojedinci, nego što širi slojevi našeg društva. A kako ćemo to postići, ako ni novine nisu pisane za njih. Potrebno je dakle, da svi obrazovani članovi našega društva shvate pravu funkciju književnog jezika i potrebu, da je što čistiji i ljepši. Goran Kovačić je to shvatio i zaista je vrijedno, da se njegova briga za književni jezik posebno istakne, kao što je to »Jezik« već i učinio.

A Goran nije sam. Velik broj intelektualaca i jednog i drugog porijekla itekako pazi na čistoću svoga izraza. Kulturni čovjek, koji zaista želi da služi narodu, neprestano će nastojati, da se izražava svojim jezikom, a tek kad i uz najveći napor ne uspije da pronađe našu riječ, tek tada će se poslužiti stranom.

Stjepan Babić

NEKOLIKO PRIMJERA O UTJECAJU TEHNIČKOG NAPRETKA NA ZNAČENJE RIJEČI

Tehnički razvoj odražava se u našem jeziku mijenjajući ili dopunjujući donekle značenja pojedinih riječi. Da bih to pokazao, izabrao sam nekoliko glagola.

Kada je diplomatska aktivnost u vezi sa sueskom krizom bila u punom jeku, političari su se često sastajali. Kako su se odluke donosile velikom brzinom, na konferencije i savjetovanja putovalo se najviše avionima. U to se doba moglo u novinama pročitati, da je ovaj ili onaj političar *odletio* na sastanak u ovaj ili onaj grad.

Sigurno je mnogim čitaocima smetalo, što se uz glagol *letjeti* kao nov subjekt pojavio *čovjek*. Ako isključimo malobrojne slučajeve od Ikarovih vremena do danas, gdje su pojedinci pokušavali letjeti krilima pričvršćenim o vlastita ramena, neobično je i nezgodno govoriti, da čovjek leti.

Pa ipak, ni ovdje ne treba suditi napredac. I u najozbiljnijim se knjigama kao uzrok postanku avijacije spominje čovjekova